

РОЗДІЛ 2. КОРЕКЦІЙНА ПЕДАГОГІКА

ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ
ВИЩОЇ ОСВІТИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 016 СПЕЦІАЛЬНА ОСВІТА
ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІRESEARCH OF THE PSYCHOLOGICAL READINESS OF STUDENTS
OF SPECIALTY 016 SPECIAL EDUCATION FOR PROFESSIONAL ACTIVITIES

У статті описано результати експериментального дослідження окремих аспектів психологічної готовності здобувачів вищої освіти першого курсу спеціальності 016 Спеціальна освіта до професійної діяльності. Зазначено, що психологічна готовність має вагомим значення у формуванні позитивної мотивації до майбутньої професії, сприятливо впливає на формування фахових компетентностей майбутніх корекційних педагогів. Для дослідження використано авторську програму дослідження психологічної готовності педагогів до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами (ООП), яку було адаптовано та частково модифіковано для здобувачів вищої освіти. За результатами експериментального вивчення з'ясовано, що більше половини здобувачів освіти першого курсу спеціальності 016 Спеціальна освіта розуміє сутність поняття «діти з особливими освітніми потребами», позитивно ставиться до них та має достатній рівень мотивації до професійної діяльності, проте значна частина респондентів потребує формування позитивної соціальної перцепції щодо дітей з ООП та розвитку професійної мотивації. Визначено, що 57% майбутніх корекційних педагогів свідомо обрали професію, керуючись внутрішніми, індивідуально значущими мотивами, що позитивно впливатиме на процес їхнього професійного становлення. За результатами вивчення рівня сформованості особистісного компоненту з'ясовано фактори, які перешкоджають усвідомленню здобувачами вищої освіти себе майбутніми корекційними педагогами. Визначено, що у переважній більшості опитаних здобувачів вищої освіти має місце середній рівень емпатії та толерантності, які є вагомими особистісними якостями для професії корекційного педагога. Акцентовано на необхідності формування психологічної готовності здобувачів вищої освіти до професійної діяльності з дітьми з ООП шляхом впровадження навчального курсу-практикуму.

Ключові слова: психологічна готовність, професійна діяльність, корекційні педагоги,

здобувачі вищої освіти, спеціальна освіта, діти з особливими освітніми потребами.

The article describes the results of an experimental study of certain aspects of the psychological readiness of students of the first year of higher education in the specialty 016 Special education for professional activity. It is noted that psychological readiness is of great importance in the formation of positive motivation for the future profession, has a favorable effect on the formation of professional competences of future correctional teachers. For the study, the author's program for researching the psychological readiness of teachers for inclusive education of children with special educational needs (SEN) was used, which was adapted and partially modified for students. According to the results of the experimental study, it was found that more than half of the students understand the essence of the concept of «children with special educational needs», have a positive attitude towards them and have a sufficient level of motivation for professional activity, but a significant part of the respondents needs the formation of a positive social perception of children with SEN and development of professional motivation. It was determined that 57% of future correctional teachers consciously chose their profession, guided by internal, individually significant motives, which will positively affect the process of their professional development. According to the results of the study of the level of formation of the personal component, the factors that prevent students from realizing themselves as future correctional teachers have been identified. It was determined that the vast majority of interviewed higher education students have an average level of empathy and tolerance, which are important personal qualities for the profession of a correctional teacher. Emphasis is placed on the need to form the psychological readiness of students for professional activities with children with SEN through the implementation of an educational course-practicum.

Key words: psychological readiness, professional activity, correctional teachers, students, special education, children with special educational needs.

УДК 376.011.3-051-056.2/.3
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/63.2.8>

Буйняк М.Г.,
канд. психол. наук,
ст. викладач кафедри спеціальної
та інклюзивної освіти
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

На сучасному етапі підготовка здобувачів вищої освіти ґрунтується на компетентнісному підході, що передбачає формування фахових (subject specific competences) і загальних компетентностей (generic competences, transferable skills), які відповідають Стандартам вищої освіти та освітньо-професійним програмам відповідних спеціальностей.

Для майбутніх фахівців спеціальності 016 Спеціальна освіта, крім зазначених компетентностей, важливим аспектом підготовки є й формування психологічної готовності до роботи та взаємодії з дітьми з особливими освітніми потребами (далі – ООП). Як свідчить наш досвід та результати спостережень, далеко не всі абітурієнти, обираючи професію корекційного педагога, керуються внутрішніми,

особистісно значущими мотивами. Значна частина з них є недостатньо обізнаними з особливостями цієї професії, на окремих абітурієнтів частково впливають негативні суспільні стереотипи у ставленні до осіб з порушеннями психофізичного розвитку, дехто обирає фах корекційного педагога за порадою батьків та друзів, керуючись зовнішніми, індивідуально чи суспільно значущими мотивами. З огляду на вищезазначене, одним із завдань навчання у закладі вищої освіти (далі – ЗВО) за спеціальністю 016 Спеціальна освіта є формування у майбутніх корекційних педагогів психологічної готовності до роботи з дітьми з ООП, оскільки саме психологічна готовність має визначальне значення у формуванні позитивної мотивації як до навчання, так і до майбутньої професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема готовності до педагогічної діяльності була об'єктом вивчення низки науковців, зокрема В. Бочелюка, І. Дичківської, Т. Гуцан, М. Левченко, А. Линенка, С. Максименка та ін. Науковці розглядають готовність фахівців до педагогічної діяльності як комплексне поняття, що передбачає професійну та психологічну готовність [1; 2].

Вивченню різних аспектів підготовки фахівців до професійної діяльності в спеціальній та інклюзивній освіті присвячено наукові праці М. Буйняк, І. Демченко, В. Коваленко, А. Колупасової, О. Мартинчук, С. Миронової, В. Синьова, Н. Софій, М. Шеремет, Д. Шульженко та ін. [1; 2].

На думку М. Буйняк, провідною готовністю до роботи з дітьми з ООП є психологічна, яку дослідниця розглядає як стійке системне психологічне утворення, що поєднує в собі позитивну мотивацію до професійної діяльності, позитивне та неупереджене ставлення до дітей з ООП, педагогічні здібності, ціннісні орієнтації, знання, уміння й навички, особистісні якості, які забезпечують компетентну та свідому діяльність педагога при вирішенні завдань навчання і виховання дітей з ООП та успішну взаємодію вчителя з ними [1].

Психологічна готовність до роботи з дітьми з ООП поєднує:

- психологічну готовність до педагогічної діяльності (любов до дітей, емпатія, педагогічна творчість, позитивна «Я-концепція» тощо);

- психологічну готовність до взаємодії з дітьми з ООП (позитивне, неупереджене сприймання та ставлення до дітей з ООП, наявність позитивних установок на взаємодію з ними, сприймання індивідуальності кожної дитини, толерантність, педагогічний оптимізм та гнучкість, високий рівень домагань вчителя);

- психологічну готовність до роботи в спеціальному чи інклюзивному закладі (толерантне ставлення до всіх учнів класу, гнучкість, високий рівень інтелектуальної лабільності, прагнення до саморозвитку тощо) [1].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на достатню кількість наукових пошуків з теми підготовки фахівців спеціальності 016 Спеціальна освіта до професійної діяльності, проблема їхньої психологічної підготовки до професійної діяльності залишається актуальною та потребує розробки науково обґрунтованих шляхів розв'язання та врахування їх в освітньому процесі ЗВО. На нашу думку, першим кроком на цьому шляху має бути з'ясування актуального стану психологічної готовності першоккурсників, які опановують професію корекційного педагога, до роботи з дітьми з ООП. Це й обумовило вибір теми нашої статті.

Метою статті є дослідження окремих аспектів психологічної готовності здобувачів вищої освіти першого курсу спеціальності 016 Спеціальна освіта до роботи з дітьми з ООП.

Виклад основного матеріалу. Теоретичним підґрунтям дослідження була розроблена нами модель структури психологічної готовності педагогів загальноосвітніх шкіл до інклюзивного навчання дітей з ООП, яка містить чотири взаємопов'язані компоненти: мотиваційний, когнітивний, операційний та особистісний. Зміст та показники сформованості вказаних компонентів попередньо було адаптовано до предмету експериментального вивчення. Експериментальне дослідження ми здійснювали відповідно до розробленої нами програми, яка містила методики, спрямовані на вивчення мотиваційного та особистісного компонентів психологічної готовності, які є провідними та визначають формування когнітивного та операційного. Дослідження когнітивного та операційного компоненту не здійснювалося, оскільки здобувачі освіти першого курсу спеціальності 016 Спеціальна освіта ще не володіють достатньою кількістю знань і не мають досвіду безпосередньої взаємодії з дітьми з ООП.

Отже, розглянемо результати, отримані нами в процесі експериментального дослідження.

У дослідженні, спрямованому на вивчення рівня психологічної готовності до взаємодії з дітьми з ООП, брали участь 62 здобувачі вищої освіти першого курсу спеціальності 016 Спеціальна освіта.

Для вивчення стану сформованості мотиваційного компоненту готовності нами було розроблено анкету, яка містила 12 запитань (8 – програмованих, 4 – відкритих). Зміст запитань стосувався ставлення здобувачів вищої освіти до дітей з ООП та факторів, які впливають на нього, а також з'ясування їхньої мотивації до оволодіння знаннями про дітей з ООП, особливості їхнього навчання і виховання.

Для кількісного та якісного аналізу результатів анкетування нами було розроблено такі критерії:

1. Розуміння сутності поняття «діти з особливими освітніми потребами».

2. Позитивне ставлення до дітей з ООП, відсутність негативних соціальних установок щодо них.

3. Визначення і усвідомлення факторів, які перешкоджають позитивній соціальній перцепції дітей з ООП.

4. Свідомий вибір професії та вступ на навчання за спеціальністю 016 Спеціальна освіта.

5. Наявність потреби в оволодінні знаннями про дітей з ООП.

6. Готовність працювати з дітьми з ООП та прагнення досягати успіху у своїй майбутній професії.

Здійснивши кількісний та якісний аналіз відповідей респондентів, ми отримали такі результати:

– поняття «діти з особливими освітніми потребами» розуміють правильно 90% опитаних; 10% – дали дещо неповне його визначення; такий великий відсоток правильних відповідей обумовлений вивченням навчальної дисципліни «Вступ до спеціальності», де приділяється значна увага визначенню сутності цього терміну;

– на запитання «Чи знали Ви, в чому полягає сутність професійної діяльності фахівців зі спеціальної освіти до вступу на навчання за спеціальністю 016 «Спеціальна освіта»?» респонденти відповіли так: 39% зазначили, що знали достатньо про професію корекційного педагога та свідомо її обрали; 58% вказали, що мало знали про сутність майбутньої професії, проте ця професія здавалася їм цікавою та перспективною; 3% – обрали професію під впливом батьків або друзів;

– на запитання «Які почуття у Вас виникають до дітей з ООП?» здобувачі вищої освіти дали такі відповіді: 58% – жалість та співчуття; 31% – такі самі почуття, як і до дітей з типовим розвитком; 10% – страх; 1% обрали свій варіант і називали, наприклад: «особливі почуття», «такі діти потребують більшої уваги та більших почуттів, бо вони особливі», «хочеться їм допомогати».

– на прохання визначити фактори, які впливають (чи вплинули) на їхнє ставлення до дітей з ООП було зазначено: «негативна думка про цих дітей, які ми чуємо від інших людей», «страх», «нетолерантне ставлення до дітей з ООП в суспільстві, хочеться їх захистити», «думка батьків», «у мене є знайомі з ООП, я переконалася, що це такі ж люди, як і ми, хоча раніше так не думала», «те, що чую про цих дітей в соцмережах», «у мене в школі були діти з ООП, вони такі ж, як всі інші, навіть деколи краці» та ін.

– на питання «Чи хотіли би Ви здобувати інформацію (як під час освітнього процесу, так і самостійно) про особливості дітей з ООП, специфіку їхнього навчання та виховання, для того, щоб бути успішним у майбутній професії?» 94% досліджуваних дали позитивні відповіді; 6% респондентів запитання проігнорували, що може свідчити про їхню недостатню мотивацію до професійної діяльності або й взагалі її відсутність.

Крім анкетування, з метою вивчення мотиваційного компонента готовності, ми використовували тест «Мотиви вибору професії», спрямований на визначення провідного типу мотивів під час вибору професії. За результатами тесту було виявлено, що при виборі професії корекційного педагога у здобувачів освіти переважали внутрішні, індивідуально значущі мотиви (власні переконання, вподобання тощо) – 57%, які у більшості випадків поєднувалися з високими балами за шкалою «зовнішні позитивні мотиви». Таке поєднання свідчить про свідомий вибір професії. Для 40% респондентів домінуючими були внутрішні соціально значущі мотиви; у 3% опитаних здобувачів вищої освіти переважали зовнішні позитивні мотиви, що може вказувати на недостатню внутрішню мотивацію та домінуючий вплив сторонніх чинників.

Для вивчення особистісного компонента ми використовували авторський опитувальник, спрямований на визначення рівня усвідомлення здобувачами вищої освіти себе майбутніми корекційними педагогами, тест на визначення рівня емпатії І. Юсупова, методики діагностики комунікативної установки за В. Бойком (для визначення загальної комунікативної толерантності). Опишемо узагальнені результати.

За опитувальником, спрямованим на визначення рівня усвідомлення здобувачами вищої освіти себе майбутніми корекційними педагогами було з'ясовано, що провідними факторами, які перешкоджають усвідомленню здобувачами себе майбутніми корекційними педагогами є:

– недостатня сформованість особистісних якостей, які є значущими для особистості корекційного педагога;

– відсутність віри в можливості та потенціал розвитку дітей з ООП;

– психологічна неготовність надавати допомогу дітям з ООП, спрямовану на їхню соціальну адаптацію;

– неготовність долати труднощі, які пов'язані з професійною діяльністю корекційного педагога. Такі результати для здобувачів першого курсу є цілком закономірними, зважаючи на недостатній рівень сформованості фахових компетентностей.

Тест на визначення рівня емпатії І. Юсупова показав, що дуже високого та дуже низького рівня емпатії не виявлено у жодного здобувача вищої освіти, високий рівень має місце у 18% опитаних, середній рівень – у 77%, низький рівень – у 5%. Такі відомості свідчать загалом про достатній рівень емпатійних здібностей у майбутніх корекційних педагогів, що є позитивним фактором, оскільки емпатія є важливою особистісною якістю для представників цієї професії.

Якісний аналіз результатів методики для діагностики комунікативної установки за В. Бойком (для визначення загальної комунікативної

толерантності) показав, що найбільшу кількість балів, яка свідчить про низький рівень толерантності, досліджувані набрали за такими показниками:

– неприйняття індивідуальність інших людей – 39% здобувачів вищої освіти;

– нетерпимість до фізичного чи психічного дискомфорту партнера по спілкуванню – 26% досліджуваних;

– прагнення підлаштувати партнера по спілкуванню під себе, зробити його зручним – 35% опитаних здобувачів вищої освіти.

Вище зазначені показники є неприйнятними для роботи з дітьми з ООП, оскільки їх надмірна вираженість перешкоджає неупередженому сприйманню дітей з ООП, спілкуванню з ними та реалізації індивідуального підходу у навчанні. Такі результати свідчать про необхідність проведення тренінгів чи практикумів, спрямованих на розвиток толерантності у здобувачів вищої освіти та формування у них позитивного неупередженого ставлення до дітей з ООП.

Висновки. Здійснивши експериментальне вивчення окремих аспектів психологічної готовності здобувачів вищої освіти першого курсу

спеціальності 016 Спеціальна освіта до роботи з дітьми з ООП ми з'ясували, що як мотиваційний аспект, так і особистісний, потребують розвитку. Цей процес відбувається поступово під час викладання освітніх компонентів професійної підготовки, проведення тренінгів, під час проходження різних видів практики. З огляду на отримані результати, вважаємо за доцільне запровадити в освітній процес підготовки здобувачів освіти першого курсу спеціальності 016 Спеціальна освіта навчального курсу-практикуму, спрямованого саме на психологічну підготовку до роботи з дітьми з ООП, розробку якого й вважаємо перспективним напрямом дослідження.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Буйняк М.Г. Формування психологічної готовності вчителів загальноосвітніх шкіл до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.08. Київ. 2019. 322 с.

2. Миронова С.П., Буйняк М.Г. Професійна діяльність та особистість корекційного педагога: Навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2020. 136 с.